

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 04.12.20

Wallraffing

Et begrep som er (nesten) synonymt med undercover-journalistikk, dvs. at en journalist utgir seg for å være en annen person i den hensikt å få en bestemt jobb, bli godtatt i et miljø og lignende, slik at en journalistisk sak senere kan skildres og kritiseres fra innsiden. Emner som journalisten setter søkelys på kan f.eks. være dårlige arbeidsbetingelser, korrupsjon og annen kriminalitet, fattigdom, diskriminering eller løgnkampanjer.

En forfatter opptrer under forkledning og annen falsk identitet blant dem som hun/han skriver om. Selve skrivingen foregår også i hemmelighet, for personene det skrives om skal ikke vite at de inngår som reelle personer i en tekst.

Jack London skrev *The People of the Abyss* (1903), om fattigdom på Londons østkant, uten å oppgi sitt faktiske navn til dem han snakket med og skrev om. George Orwell brukte falsk identitet blant de fattigste i det engelske samfunnet da han opplevde en del av det han forteller om i boka *Down and Out in Paris and London* (1933).

Den tyske journalisten og forfatteren Günter Wallraff “begynte å skrive avslørende reportasjer fra tysk arbeidsliv på 60-tallet. Snart gjorde han det under dekknavn og med forkledning. Han har vært våpenselger og skruppelløs journalist i sensasjons-avisa Bild. Men det som for alvor gjorde ham kjent, var da han som den tyrkiske gjestearbeideren Ali i to år tok seg ulike lavtlønnede og helseskadelige jobber. Boka “Aller nederst” kom i 1985, og fikk på kort tid et opplag på tre millioner. - Jeg tror jeg har bidratt til at tyrkiske arbeidere i Tyskland er mer akseptert. Og der jeg jobbet bruker de nå støvmasker og beskyttelseshjelmer. 16-timersskiftene som vi jobbet til vi falt om, finnes heller ikke lenger. Boka ble etterfulgt av en rekke rettssaker. - Det året boka kom ut, ble Ali, ikke jeg, kåret til “Årets mann” av leserne av Ruhr-områdets største avis. Gorbatsjov kom på andre plass. Nå, over tjue år siden forrige gang, har Günter Wallraff gått undercover igjen. I boka “Aus der schönen neuen Welt”, som ble utgitt på tysk i fjor, lever Wallraff som uteligger og tar seg jobb som telefonselger og på en brødfabrikk. På fabrikk jobber noen av de ansatte 420 timer på en måned, og de som forsøker å starte fagforening, blir sparket.” (*Dagbladets Magasinet* 25. september 2010 s. 44)

“German writer Günter Wallraff is a master of disguise. Using assumed identities to disarm his targets, he has, through his work, provided a unique form of social commentary – from the inside. In 1969, Wallraff began his undercover career with *13 Undesired Reports*, which chronicle his experiences posing as an alcoholic, a vagabond, and a chemical factory worker. Later, in 1974, he headed to Greece, then under control of the Ioannides military dictatorship, for perhaps his most dangerous exploit. Wallraff protested in Athens’s Syntagma Square, chaining himself to a post to protest human rights violations. And, because he intentionally didn’t carry any form of ID, he was arrested, beaten and tortured. Even when his identity was disclosed, Wallraff was imprisoned – and only released later that year when the dictatorship collapsed. [...] In Wallraff’s honor, Swedish dictionary *Svenska Akademiens Ordlista* has included the word ‘wallraffa,’ which means, “to expose misconduct from the inside by assuming a role.” ” (Yvonne McArthur i <http://www.careernewsinsider.com/10-most-courageous-undercover-journalists/>; lesedato 25.10.16)

“Den som begir seg midlertidig inn i en fabrikk, om det så dreier seg om et halvt år eller et år, er alltid i en bedre og grunnleggende annerledes situasjon enn den som er fastgrodd der med hele sin eksistens. Og derfor er slike inntredener fra utenforstående – mitt eget arbeid inkludert – alltid bare ekskursjoner, ekspedisjoner og studier.” (Wallraff sitert fra Brackert og Lämmert 1977 s. 297)

“Most Courageous Undercover Journalists [...] Sometimes, getting the scoop on a story means doing more than simple research and interviews. Sometimes it requires a bigger and riskier sacrifice, like going undercover. Although the ethics and credibility of undercover tactics have been called into question, in some cases, the only way to unearth the truth is to go incognito. Fabricated identities, hidden cameras, and gruesome and terrifying revelations are just a few of the aspects involved in this insider method of getting the story. And it’s hard not to admire these gutsy journalists’ passion and dedication to their careers, as they infiltrate everything from psychiatric hospitals and federal penitentiaries to jihadist terrorist groups and soccer hooligan gangs. This is definitely a career path for those seeking thrills, excitement, and danger.” (Yvonne McArthur i <http://www.careernewsinsider.com/10-most-courageous-undercover-journalists/>; lesedato 26.10.16)

Det finnes pionerer som drev undercover-journalistikk lenge før Wallraff. “Horace Greeley’s New York Tribune Poses as Slave-Buyers to Expose Evils of Slavery [...] The New York Tribune sponsored investigative reporter Mortimer Thomson to pose as a slave-buyer to expose the evils of slavery for his northern readership. As Greeley himself wrote in the piece on slavery, “This is a power no mortal should have over his fellow creatures.” [...] Greeley’s New York Tribune story, “Aunt Sally Come Up or The Nigger’s Sale.” 1859.” (Kyle Becker i <http://ijr.com/2016/01/524050-5-great-moments-in-undercover-journalism-the-news-media-would-slam-using-planned-parenthood-logic>; lesedato 09.01.17)

“W.T. Stead Investigates the Horrors of Child Prostitution [...] The Pall Mall Gazette published a series of exposés by the editor W. T. Stead in 1885 to condemn the “sexual immorality” of childhood prostitution. The undercover work led him even to engage in an illustrative solicitation of a 13-year-old girl named Eliza Armstrong. Stead’s solicitation of Eliza for an exchange of £5 given to her parents became the focal point in his series of exposés, which was collected in the work *The Maiden Tribute of Modern Babylon*. The story would set off a public furor that led to the expedited passage of the Criminal Law Amendment Bill raising the age of consent to sixteen. In the course of his investigation, Stead provoked further controversy with an ironic act, given the Planned Parenthood backdrop. As recounted on the website *The Victorian Gothic* in regards to Eliza Armstrong aka “Lily”: “Attesting to the absolute veracity of the story in all its details, Stead described how the procuress first took Lily to a midwife to have her virginity certified; a painful, humiliating procedure that “extorted pity even from the hardened heart of the old abortionist,” who exclaimed “The poor little thing. She is so small, her pain will be extreme. I hope you will not be too cruel with her.” To dull the agony, Lily was given chloroform; an often-mishandled anesthetic that was easily fatal at the wrong dose. Then, she was then taken to a brothel on Regent Street, where...“notwithstanding her extreme youth, she was admitted without question.” ” W.T. Stead was brought up on criminal charges of “abduction,” due to his inability to produce evidence that he had secured permission from Eliza’s father for his excursion with the girl. Stead was mocked in the press for his courtroom comment that next time he would be sure to get a “receipt,” and then he proudly spent three months at Coldbath and Holloway prisons. Stead’s story, nonetheless, would inspire the playwright George Bernard Shaw’s *Pygmalion*, whose main protagonist was named “Eliza Doolittle.” ” (Kyle Becker i <http://ijr.com/2016/01/524050-5-great-moments-in-undercover-journalism-the-news-media-would-slam-using-planned-parenthood-logic>; lesedato 10.01.17)

“Elizabeth Jane Cochrane, also known by her pen name Nellie Bly, was one of the first female reporters in the US. [...] Cochrane moved from Pittsburgh to New York in 1887. There, an editor at the *New York World* dubiously offered her an undercover assignment that required both courage and daring. Cochrane was to act insane, get committed to a lunatic asylum, and report on the conditions inside. Few women of the day would have dreamed of doing such a thing, but Cochrane did, despite her editor’s admission that he didn’t know exactly how he would get her out again. Cochrane feigned madness and amnesia, and she was soon admitted to the Blackwell Island Lunatic Asylum. She spent 10 days enduring abusive mistreatment from nurses, disgusting rat-infected conditions, dirty drinking water, and spoiled food. Released upon request of *The World*, Cochrane wrote an exposé about her experiences that led to more thorough examinations in insanity cases and an \$850,000 increase in budget for the Department of Charities and Collections.” (Yvonne McArthur i <http://www.careernewsinsider.com/10-most-courageous-undercover-journalists/>; lesedato 25.10.16)

“Reveals Atrocious Conditions for Mentally Ill at Blackwell’s Island [...] In 1887, Elizabeth Jane Cochran moved to New York to continue her work as a reporter and adopted the pseudonym Nellie Bly. The intrepid journalist infiltrated Blackwell’s Island, a home for the mentally ill, by posing as a mental patient. As she wrote of the facility: “The insane asylum on Blackwell’s Island is a human rat-trap. It is easy to get in, but once there it is impossible to get out.” Bly’s work would become acclaimed by her readership and was reworked into the famous book *Ten Days in a Mad-House*. Nellie Bly’s reportage fueled an investigation into New York mental health facilities and resulted in several changes, including: ...“a larger appropriation of funds for the care of mentally ill patients, additional physician appointments for stronger supervision of nurses and other health-care workers, and regulations to prevent overcrowding and fire hazards at the city’s medical facilities.”” (Kyle Becker i <http://ijr.com/2016/01/524050-5-great-moments-in-undercover-journalism-the-news-media-would-slam-using-planned-parenthood-logic>; lesedato 10.01.17)

“Dette har gitt opphav til den journalistiske metoden som kalles wallraffing. [...] Å *wallraffe* er blitt et begrep, både på norsk og svensk, som betegner en journalistisk metode der man jobber under falsk identitet. Metoden er omdiskutert, noen mener den er uetisk, og Vær varsom-plakaten for norske journalister opplyser at metoden bare skal benyttes i unntakstilfeller: “Forutsetningen må være at dette er eneste mulighet til å avdekke forhold av vesentlig samfunnsmessig betydning”. [...] - Nå begynner de jeg kritiserer å gjøre endringer med en gang, for ikke å havne i enda mer problemer. Og det bruker jeg til min fordel. Annenhver dag skriver noen til meg om elendige forhold i et firma. Da ringer jeg til bedriftslederen og sier: “Vet De, dette er helt fryktelig. Få orden på det, så offentliggjør jeg det ikke.” Da skjer det ofte forandringer [sier Wallraff]. [...] - Det er få som gjør det samme som meg i Tyskland, men det finnes etterfølgere i utlandet. I Frankrike, Sverige og Italia. I Ghana har jeg en kollega som bruker mine metoder og lever i livsfare, forteller Günter Wallraff.” (*Dagbladets Magasinet* 25. september 2010 s. 44, 47 og 49)

En av Wallraffs meste kjente undercover-operasjoner var å jobbe for den tyske tabloidavisa *Bild-Zeitung*, en av avisene i Europa med størst opplag. Hans journalistnavn var Hans Esser. Om oppholdet i *Bild*-redaksjonen skriver han i boka *Avsløreren: Mannen som hos “Bild” var Hans Esser* (1977): “Jeg vil ikke angive de aktive ofre for BILD-systemet eller skildre dem som individer og brændemærke dem for livet. Derfor omtales ingen af de kolleger, jeg arbejdede sammen med på BILD-redaktionen i Hannover, med deres rigtige navn i denne bog – og det gælder også enkelte andre personer. Men intet er opfundet eller tildigtet. Udtalelser og dialoger har jeg dels nedskrevet direkte, dels fastholdt i hukommelsesreferater efter redaktionens slutning. I bogen optræder de for det meste i direkte tale, også selv om de ikke altid gengives ord til andet, for at anskueliggøre deres karakter af eksempler. Denne bog er kun første del af en beskrivelse af BILD-Zeitung, den fortæller næsten udelukkende om bagmændene og mindre om ofrene, de skadelidte.” (Wallraff 1977 s. 9)

“På BILD er der ikke som på andre aviser folk, som sætter sig ind i specielle, komplicerede fagområder. Her skriver alle om alt, man behøver ikke at forstå noget af det, det drejer sig om, man skal bare se “historien”: kuriositeten, abnormiteten i den og “puste den op”. Det er ikke anledningen, hændelsen, som interesserer, men det, en snu fyr kan få ud af den. Hvis et mord, selvmord eller en ulykke ikke lader sig aftvinge et mere monstrøst eller dunkelt biaspekt, siger redaktionschefen: “Hvor er historien? Jeg kan ikke se historien!” ” (Wallraff 1977 s. 31) “BILD manipulerer. Men ikke nok med det. For bevidstheden om, at BILD manipulerer, fordrejer og forfalsker får mange BILD-kilder til at indstille sig på det. På denne måde forhøjes den beskrevne optrapning – reporter fordrejer til det monstrøse, redaktionschef skærper den fordrejede retning, hovedredaktionen giver den en tand til – endnu et trin i den nederste ende: den kilde, der vil i bladet, lægger på forhånd sin sandhed til rette efter BILDs behov.” (Wallraff 1977 s. 108)

“Om eftermiddagen den 22. juli blev Günter Wallraff telefonisk advaret af en ven i Hamburg: et magasin havde bragt den oplysning, at Wallraff arbejdede på BILD-Hannover som Hans Esser. På Springer-Verlag havde man allerede set prøvetrykket. Wallraff måtte afbryde sit arbejde.” (Wallraff 1977 s. 161) Dagen efter skrev *Bild* i en artikkel, med bilde av Wallraff slik han så ut som personen Hans Esser, og et annet bilde av Wallraff med sitt vanlige utseende: “En “undergrunds-kommunist” sneg sig ind [...] Günter Wallraff har været vores kollega i tre måneder. Wallraff, der i forveien sneg sig ind på Gerling og andre firmaer og institutioner under falsk navn, sneg sig også indenfor på BILD. [...] Hans historie var lige så falsk som hans navn: Hans Esser. Han fik lavet et hus-pas, der lød på dette navn og brugte det til at udgive sig som journalist overfor læserne og myndighederne [...] Han skjulte sig godt og tjente også godt. 8455 Mark på tre måneder, for han har talent for at skrive. Han spillede et falsk og nederdrægtigt spil med sine kolleger, der havde taget mod ham som en ægte kollega. For præcis en måned siden meldte han sig syg af mavesmerter. Siden er han forsvundet igen i det mørke, han kom luskende fra. Og nu skriver han sikkert om alt det, han påstår, han har oplevet på BILDs lokalredaktion i Hannover. Han vil sikkert hælde en spand skidt ud, denne falske kollega. Det betyder ikke noget.” (siteret fra Wallraff 1977 s. 163)

I et etterord i den danske utgaven av Wallraffs første bok om *Bild-Zeitung*-journalistikken fortelles det: “Efter at være vendt tilbage fra sin “underjordiske” tilværelse går Günter Wallraff os ikke i møde med en triumferende latter. For ham drejede det sig ikke om at tage Springer [*Bilds* eierselskap] ved næsen. Han ville finde ud af, hvordan Springer tager den lille mand ved næsen. Han måtte spille sin rolle troværdigt for ikke at blive afsløret. Han forlangte mere af sig selv end at spille rollen som Springer-journalist; han måtte være en rigtig Springer-journalist, måtte lære at opdigte, tænke og handle som kollegerne der. Ellers kunne han ikke gøre så autentisk rede for det over for os. Hans rapports overbevisende virkning ville have været mindre, hvis han havde indskrænket sig til at give iagttagelser

videre, som han hadde gjort hos sine kolleger. Bogens verdi som bevis ligger netop i, at Günter Wallraff for det meste taler om sig selv, om de metoder han i fire måneder selv “gjorde karriere” med som BILD-journalist.” (Eckart Spoo i Wallraff 1977 s. 168)

En annen bok om *Bild*-journalistikken – *Anklagens vitner: “Bild”-beskrivelsen fortsetter* (1979; på tysk) – har Wallraff tilegnet “ofrene”, og oppgir på kolofonsida at inntektene fra boka vil gå med til å betale de 250.000 tyske markene som juridisk hjelp i forbindelse med den forrige boka kostet. I denne boka har han delvis basert seg på informanter fra *Bild*-redaksjonen, og han forteller bokas lesere at uttrykket “Hvis Wallraff visste dette!” har blitt en vanlig formulering blant journalistene (Wallraff 1979, upaginert). Wallraff vil avsløre at *Bild* er utenfor demokratisk kontroll, fabrikkerer løgner og har drevet mennesker til selvmord. Med inntektene fra sine bøker vil han hjelpe avisas ofre økonomisk, med advokathjelp. I *Anklagens vitner* er hver setning kontrollert av en jurist før utgivelsen, og Wallraff hevder at han har beviser for alle eksemplene på journalistiske overtramp som han gir.

“Ghanaian investigative reporter Anas Aremeyaw Anas – who does not show his face in public and uses his anonymity to his advantage – has gone undercover dozens of times in his native city of Accra. From the beginning, Anas, who started out with a clear career path as a student reporter, wanted to begin exposing corruption. And he was soon in charge of investigative journalism at Ghanaian newspaper *The Crusading Guide* [...] Anas has posed as a janitor in a brothel to expose child prostitution, pretended to be an assembly-line worker at a cookie factory (where maggot-infested flour was being used), and even checked into a psychiatric ward as a patient. While there, he caught one of the orderlies selling drugs (and recorded himself buying them), saw unfed patients eating from dumpsters, and documented how a corpse was left for days in a ditch until it was taken away in a van used to transport food. Anas’s goal is to make sure his government does something about corruption and crimes by providing it with evidence.” (Yvonne McArthur i <http://www.careernewsinsider.com/10-most-courageous-undercover-journalists/>; lesedato 26.10.16)

“In 1959, white novelist John Howard Griffin began taking the drug Oxsoralen, which, in combination with sunlamp exposure, turned his skin black. No other alteration to his appearance was necessary, apart from shaving his head. He had become, to all eyes, a black man. Essentially, he had changed race for his career. Griffin traveled through the Deep South of the United States with the aim of discovering what it was like to be black. A Texan by birth, he had been taught by society that black people were different and inferior. A variety of experiences – ranging from smuggling Jews to safety with the French Resistance, to suffering from years of blindness after being struck by shrapnel in WWII – had a profound effect on him. What’s more, Griffin began to question whether racism was merely a “Southern problem,” or if it was, as he had come to believe, a “human problem.” For a month, Griffin got a close-up look at how black people were treated. He

called it “a dirty bath” of hatred. His book, *Black Like Me* [1961], documented his journey and saw him receive death threats from some of his fellow white men. He was even hanged in effigy.” (Yvonne McArthur i <http://www.careernewsinsider.com/10-most-courageous-undercover-journalists/>; lesedato 25.10.16)

“Stuart Goldman is an American reporter who became known as “the journalistic hitman” for an acid-tongued column he wrote for the *Los Angeles Times*. His undercover work includes investigating TV evangelist Terry Cole-Whittaker and even infiltrating a UFO cult. In the ‘90s, Goldman went undercover to expose tabloid media, both print and television, as a criminal organization. For three years, he used the alias Will Runyon and gathered information as a “mole.” At the end of his investigation, he claimed that the tabloids had an extensive spy-network, including doctors and bodyguards, who would report on celebrity movements. Reporters would sift through celebrity trash looking for “prescriptions, early pregnancy tests, [and] letters.” The tabloids, Goldman reported, even hired private investigators to find unlisted phone numbers. They would call the number, pretending to be someone else, and glean information that way. In 1998, he published his findings in a book, titled *Snitch: Confessions of a Tabloid Spy*.” (Yvonne McArthur i <http://www.careernewsinsider.com/10-most-courageous-undercover-journalists/>; lesedato 26.10.16)

“Commenting on his 20-year career, Irish investigative journalist Donal MacIntyre says, “I’ve been shot at, beaten, abused on the streets in front of my children and forced to move house more than 50 times because of death threats.” During his career, MacIntyre has gone incognito repeatedly and in various different situations. He has assumed roles in environments ranging from the adventure sports industry to care homes for vulnerable people – where he exposed conditions that led to one institution closing and two individuals being cautioned for assault. However, one of MacIntyre’s best-known and bravest undercover exploits happened in 1999, when he posed as a prospective member of the Chelsea Headhunters, a notorious gang of football hooligans. During his time undercover, MacIntyre confirmed that the Headhunters had ties to the neo-Nazi organization Combat 18. Several gang members were arrested and convicted as a result of the investigation, and one member, Jason Marriner, was handed a six-year jail sentence for organizing a clash with rival fans. MacIntyre was placed under police protection during the trial.” (Yvonne McArthur i <http://www.careernewsinsider.com/10-most-courageous-undercover-journalists/>; lesedato 25.10.16)

“Det er ikke alle forunt å få etternavnet omgjort til et verb, men den tyske journalistlegenden Günter Wallraff er av dem som har blitt denne æren til del. Wallraff har en lang historie som undercoverjournalist i Tyskland. Blant hans mest berømte stunts er avsløringen av hvordan tabloidreportere i Springer-konsernet jobber, og hvordan den mistrøstige tilværelsen som arbeidssøkende tyrker i Tyskland på 1980-tallet fortonet seg. De journalistetiske dilemmaene rundt slik virksomhet er åpenbare. Bør en reporter utgi seg for å være noe annet enn han er?”

Ut i fra et strengt, tradisjonelt syn på journalistens rolle er svaret selvsagt nei. Reporteren plikter å opplyse omgivelsene om sitt virke. Hvorfor har da *wallraffing* blitt en av samtidjournalistikkens mest åpenbare tendenser? Sett fra USA er forklaringen politisk og kulturell. Landet har en lang tradisjon for *con men* og radikale *pranksters*, som i mer eller mindre subversivt øyemed kler seg ut eller narrer omgivelsene. Slik skal et sykt og korrumpert samfunn avsløres; hensynet til journalistetikk må vike for ønsket om politisk forandring. Dette aktivistidealet er sterkt til stede hos [Ted] Conover [hans bok *Newjack* er basert på at han tok jobb som fangevokter], og også i Barbara Ehrenreichs selvopplevde avsløringer av det amerikanske klassesamfunnet i *Kjøpt og underbetalt* og *Lokket og lurt* (Oktober forlag 2004 og 2006). Det samme kjennetegner New New Journalismens blockbuster-etterfølgere som Michael Moore og Morgan Spurlock.” (Aslak Nore i <http://www.prosa.no/artikkel.asp?ID=113>; lesedato 09.12.09)

“Barbara Ehrenreich er en amerikansk journalist og fagbokforfatter som i sin forrige bok “Kjøpt og underbetalt” kledde seg ut som lavtlønnet blåsnipparbeider for å dokumentere hvilke arbeidsvilkår USAs hardt arbeidende underklasse levde – og lever – under. En sånn journalistisk metode kalles gjerne “å wallraffe”, etter den tyske journalisten og forfatteren Günter Wallraff, og innebærer å gi seg ut for noe (for eksempel en yrkesutøver) man ikke er, for deretter å skrive om det. Journalisten seiler med andre ord under falsk flagg. Og ingen andre enn journalisten sjøl veit om det. Som oftest blir det god, undersøkende og avslørende journalistikk ut av dette. Barbara Ehrenreichs siste bok på norsk heter “Lokket og lurt”. Her undersøker hun, også ved hjelp av wallraffing som metode, om ikke også den amerikanske middelklassen, de velutdannede hvitsnipparbeiderne i finans, privat sektor, medie- og PR-bransjen, går en usikker framtid i møte. Boka er interessant på flere måter. Den virkeligheten hun blir kjent med etter at hun melder seg arbeidsledig og skal prøve å finne seg en hvitsnippjobb er skremmende i all sin komiskhet. Komikken skyldes så vel innholdet som den spesielle språklige ironien Ehrenreich benytter for å beskrive denne surrealistiske verden. Etter mye strev skjer det endelig: “Sent i mai, seks måneder etter at jeg startet jobbjakten, får jeg en e-post med forespørsel om et reelt intervju. Forskningsselskapet AFLAC ser etter selgere i det sentrale Virginia-området, med muligheter for lederstillinger, og CV-en min – som de må ha kommet over på en av jobbsøkerportalene – tyder på at jeg kanskje kan være rett kvinne for jobben.” Det hender nemlig de får en jobb, men ofte er den ytterst midlertidig. Bittert, men sant etter at de har brukt et ikke ubetydelig beløp og mengder av timer for å designe CV-er som passer til formålet. Ehrenreich konkluderer: “Dermed flyter de arbeidsledige videre rundt i sin skyggeaktige verden av jobbsøking på Internett, ensomme nettverkssamlinger og kostbare coachingtimer. Tragedien er at de kunne gjort så mye mer. De kunne drevet med lobbyvirksomhet for å få gjennomført konkrete forbedringer i livene til de arbeidsledige og de med usikre jobber, for å nevne det mest åpenbare. Øverst på listen må man sette kravet om at arbeidsledighetsstøtten heves slik at den nærmer seg nivået i de nord-europeiske landene, hvor det finnes en rekke støttemuligheter som potensielt kan forlenges i flere år.” Det er flott for oss Skandinaver at

Ehrenreich skryter av vårt system med ledighetstrygd. Fint er det også at en så absurd jobbsøkervirkelighet som den amerikanske som beskrives i denne boka ikke har kommet til oss. Men dessverre er jeg redd det går som med så mye annet amerikansk: At det bare er et tidsspørsmål før dette også når våre lengde- og breddegrader.” (Jan-Erik Østlie i <http://frifagbevegelse.no/amerikansk-wallraffing-6.158.44740.b76a0bd6ae>; lesedato 19.10.16)

Ehrenreich er “særlig kjent for *Nickled and Dimed* (2001), der hun jobbet undercover som stuepike, servitør, vaskehjelp og i butikkjeden Wal-Mart for avdekke de lavtløntes arbeidsforhold. [...] Ehrenreich som undercover-journalist [...] hvordan den amerikanske tanken om at de fattige lever på sjenerøsiteten til de rike, som betaler mer skatt, er grunnleggende feil. Det er faktisk omvendt, mener hun. Å være “working poor” er å ofre seg for resten av samfunnet.” (*Morgenbladet* 22.–28. juni 2018 s. 50-51)

Den amerikanske journalisten Ted Conovers *Newjack: Guarding Sing Sing* (2000) “sets a new standard for bold, in-depth reporting in this first-hand account of life inside the penal system. When Conover’s request to shadow a recruit at the New York State Corrections Officer Academy was denied, he decided to apply for a job as a prison officer. So begins his odyssey at Sing Sing, once a model prison but now the state’s most troubled maximum-security facility. The result of his year there is this remarkable look at one of America’s most dangerous prisons, where drugs, gang wars, and sex are rampant, and where the line between violator and violated is often unclear. As sobering as it is suspenseful, *Newjack* is an indispensable contribution to the urgent debate about our country’s criminal justice system, and a consistently fascinating read.” (<http://www.goodreads.com/book/show/53225.Newjack>; lesedato 15.09.16)

“Britiske James Bloodworth lot som om han var en vanlig arbeidstaker. Egentlig er han journalist, og skulle skrive bok om forholdene i lavtlønnede yrker. [...] Bloodworth gikk undercover i seks måneder – med eget navn og egen ID [...] I mediene hadde politikere lenge presentert et glansbilde av hvor bra det gikk med den britiske økonomien, ifølge Bloodworth. Han visste at det samtidig fantes en bakside – det ble flere hjemløse, mer fattigdom, mange arbeidere hadde dårlige kontrakter og ble utnyttet av bedrifter. Det var dette den britiske journalisten og forfatteren ville undersøke nærmere, og i seks måneder gikk han derfor “undercover” som løsarbeider i fire bransjer, på ulike steder i landet. Det ble til boka *Innleid og underbetalt – undercover i et arbeidsliv uten rettigheter* [2019], som kom ut i fjor. Den første jobben han fikk var som lagermedarbeider hos Amazon, gjennom et rekrutteringsbyrå. - Jeg var redd det ville bli for lite å skrive om fra et slikt miljø, at jeg ville få problemer med å fylle sidene. I stedet ble jeg sjokkert [...] daglige sikkerhetskontroller for å komme inn og ut av lagerlokalene, til og med for å gå på toalettet. At man fikk anmerkninger om for eksempel toalettspausen ble for lang, og etter seks slike kunne man miste jobben. Hvordan de ansatte ble konstant overvåka av sikkerhetskameraer i hele lokalet, og med gps-

klokker som holdt oversikt over både effektivitet og hvor de var til enhver tid. Om man ikke var effektiv nok fikk man sparken, eller man ble “released”, som det het på amazonsk.” (Kristine Lindebø i <https://journalisten.no/amazon-avsloring-drammen/james-bloodworth-gikk-undercover-i-seks-maneder--med-eget-navn-og-egen-id/382453>; lesedato 18.08.20)

Bloodworth jobbet blant annet i Uber, et internasjonalt transportnettverksselskap som formidler kjøreoppdrag til personer som bruker sine egne biler som en slags taxier. “I Uber får man ikke sparken, man blir “deaktivert”. Bloodworth fortsatte å kjøre for Uber mens han ventet på at pengene fra boka skulle komme inn. - Sjefene hadde et merkelig språk for å dekke til faktiske forhold. Vi kunne ikke snakke om ansatte og sjefer, vi var alle “associates”, som om det var en stor, lykkelig familie. Sannheten er at det er folk som utnytter, og folk som blir utnyttet. Lønna var ikke bedre, for enkelte var den så lav som 62 pence per time den første måneden, altså drøye 7 kroner etter dagens kurser. Etter en knapp måned i Amazon jobbet han i hjemmesykepleiertjenesten i Blackpool, som telefonselger hos et forsikringsselskap og til slutt ble han Uber-sjåfør. [...] Til å begynne med jobbet han bare, og lot som ingenting. Når ingen kunne se det tok han små notater, som han finskrev nesten hver dag når han kom hjem. Etter hvert røpet han prosjektet til noen kollegaer, og intervjuet dem. Noen ble overrasket, men de aller fleste ville gjerne snakke. Det var etisk utfordrende å være balansert, sier forfatteren. - Jeg kunne ikke finne noen i Amazon som var positive, og de fleste hatet jobben sin. Enkelte sa det var som moderne slaveri. [...] Til sammen brukte Bloodworth 18 måneder på arbeidet med boka. Da den kom satte den i gang en stor debatt om minstelønnsjobber i Storbritannia, og krass kritikk av selskapene. Med den kom også kritikere som mente boka ikke var autentisk, at Bloodworth drev med en form for fattigdomsturisme, og at ei slik bok burde ha kommet fra en som jobber under slike forhold til vanlig. [...] Jeg hadde jo sagt opp jobben jeg hadde fra før, og hvis bokprosjektet gikk galt kunne det hende jeg måtte bli værende, sier Bloodworth, som levde av inntektene han fikk fra lavlønnsjobbene flere måneder av prosjektet. [...] For boka har endret noen ting, selv om flere var kritiske, og selv om særlig Amazon avviste at forholdene var slik Bloodworth beskrev, uten å kunne motbevise det. Likevel økte selskapet lønningene med flere pund i timen i Storbritannia, og flere dollar i timen i USA.” (Kristine Lindebø i <https://journalisten.no/amazon-avsloring-drammen/james-bloodworth-gikk-undercover-i-seks-maneder--med-eget-navn-og-egen-id/382453>; lesedato 18.08.20)

Den italienske journalisten Fabrizio Gatti publiserte i 2007 boka *Kall meg Bilal* (på norsk 2012) som handler “om papirløse immigranter [...] Det var også dekknavnet han tok da han hev seg i sjøen for å bli plukket opp som papirløs flyktning utenfor øya Lampedusa. For ham var dette den eneste tilgjengelige journalistiske metoden for å kunne rapportere innenfor de italienske interneringsleirenes piggrådgerder. [...] Günter Wallraff belyste situasjonen til gjestearbeidere på en måte ingen andre hadde gjort før ham. Selv har jeg i varierende grad benyttet meg av falsk identitet i

de tilfellene hvor jeg utelukkende har kunnet få informasjon på den måten.” (Gatti i *Morgenbladet* 16.–22. november 2012 s. 36)

“En ung tysk journalist infiltrerer det nynazistiske miljøet med skjult kamera og hemmelig identitet, med fare for eget liv. Alt for å avsløre politiets og etterretnings-tjenestens kunnskapsløse behandling av miljøet og advare om farene som ulmer i undergrunnen. Etter femten år med research har journalisten, under pseudonymet Thomas Kuban, utgitt en bok om sitt arbeid, “Blut muss fliesen – undercover unter nazis” (Blodet skal flyte – undercover i nazimiljøet).” (*Klassekampen* 2. februar 2013 s. 29)

Lotta Elstads bok *En såkalt drittjobb* (2008) er basert på at forfatteren/journalisten jobbet undercover på et Thon-hotell. De ansatte på hotellet hadde lav lønn og lav status. Elstad forteller om noen av sine kolleger på hotellet og gjengir blant annet hvordan hotellets økonom klager over hennes eget arbeid der: “Hør her. Jeg har vært fornøyd med deg til nå, men nå begynner jeg å tvile på deg. Du jobber altfor langsomt. Dere skulle vært ferdig med å vaske gulvene for lenge siden. Jeg forventer mer effektivitet. Du må få opp tempoet. Når du jobber på rommene, må du bli fort ferdig og springe til neste rom.”

Ole Martin Holtes *Uteligger* (2012) er skapt gjennom en undercover-tilværelse. Holte er “sosionom, gestaltterapeut og tidligere fransiskanermunk. [...] Det er denne mannen som bestemmer seg for å lære uteliggernes virkelighet å kjenne – narkomane, alkoholikere, horer, galninger. Han wallraffer seg inn i skitne og fillete klær, tar farvel med sitt borgerlige jeg, famler seg ut i de fattiges “uteliv”, om enn for et kortere tidsrom på noen uker. [...] Etter bare sju timer på gata gir sulten ham panikk. Er dette ferskingen blant de garvede, eller faller blodsukkeret så raskt? Han kommer inn på en kafé der serveringspersonalet forteller at “slitne mennesker får ikke drikke kaffe hos oss.” Rene ord for de skitne penga. Slitne ansikter, et tabu i velstandssamfunnet Norge. “Uteligger” vitner også om sjelelig smerte og stinkende sår. Om den smerten vi snur oss bort fra og holder på armlengders avstand, enten vi jager norske eller rumenske tiggere ut av synsfeltet. [...] Svakhetsforakten er åpenbar i denne samtiden, kamuflert som ignoranse, effektivitetsjag og privatesse. Hvordan vil det gå med fattige folk når både natur og økonomi knaker i sine sammenføyninger, hvis ikke fellesskapene mobiliserer verdighetsstyrke i tide? [...] Fallgruven for sakprosa som dette er stereotypien, men forfatteren manøvrerer intelligent rundt klisjeene om det han kaller “gatefolket”. Tvilsom gruppe-benevnelse, kanskje, men eksemplene Holte gir på samhold og kjærlighet mellom fattige blir en viktig korreksjon til all faenskapen.” (*Klassekampens* bokmagasin 17. november 2012 s. 3)

“Det var [finansmannen og milliardæren] Kjell Inge Røkkes nye båtliv, samt et tips om at man kunne få kjøpt båtsertifikat for 20.000 kroner, som vekket nysgjerrig-heten hos DN-journalistene. De fant ikke spor etter sertifikat for Røkke i Sjøfarts-direktoratet, og Røkkes pressetalsmann Rolf Nereng opplyste at Røkke hadde

utenlandsk sertifikat – og presiserte at Røkkes egen forsikring om at det var gyldig burde være godt nok bevis på gyldigheten. Da hadde DN-journalistene en sak å grave i. Avsløringen av Røkkes kjøp av båtsertifikat gjorde at Dagens Næringsliv selv fikk fokus på egne arbeidsmetoder med wallraffing. Men under seminaret “Mot mektige mål” var tilhørerne like opptatt av pengebruk og tidsbruk innad i redaksjonen som bruk av falsk identitet og skjult kamera. [...] Gjernes og Tumyr leide seg Mercedes, handlet pene klær og opererte med falske identiteter. De tok kontakt med Erik Øye, kontaktpersonen for de falske båtsertifikatene, og fikk kjøpt seg et sertifikat til 20.000 kroner, etter et møte på P-plassen på Ikea og et på Grand Café, hvor det begge steder ble tatt bilder med skjult kamera. - Gjennombruddet i saken kom da vi konfronterte de involverte i saken. Vi hadde 20 navn på blokken med folk som hadde kjøpt båtsertifikat. Vi dro samtidig til Sverige og konfronterte den svenske sjøfartsinspektøren som hadde utstedt og solgt sertifikatene, sa Eskil Engdal. En time senere sto sjøfartsinspektør Claes Pallin uten jobb. På spørsmål om journalistene var bekymret for sin egen sikkerhet under opprulling, svarte Engdal at det eneste de virkelig hadde vært bekymret for var Pallins liv. Inspektøren var en knekt mann etter avsløringen.” (<http://journalisten.no/node/12074>; lesedato 26.08.16)

Det japanske kles- og motefirmaet Uniqlo ble beskrevet i japaneren Masuo Yokotas bok *Light and Shadow of the Uniqlo Empire* (2011) og i artikler. Uniqlo “had a reputation as a black company ever since it sued publisher Bungeishunju in 2011 over a book that claimed Uniqlo forced employees to work long hours for low pay. [...] The plaintiff insisted that Yokota’s investigation of Uniqlo’s labor practices was faulty and incomplete. [...] In the past, Yokota has “gone undercover” at companies such as Yamato Delivery and Amazon so that he could write about what it was like to work there. He says he stands by his 2011 Uniqlo book, but acknowledges he devoted a small portion to the company’s labor sins – the bulk is about how Uniqlo became such a powerful company. [...] He was at Uniqlo for about 13 months, transferring outlets several times within the Tokyo area and paying close attention to the daily newsletters that outlined “directives from the top.” As a result of his earlier book and the attendant lawsuit, Uniqlo had made changes in its labor practices so as to cut down on overwork, but most of these changes seemed cosmetic – guaranteed days off for managers, strict break times. During the two busiest bargain sales – the New Year’s holiday and an anniversary “thank you festival” in November – Uniqlo typically earns half its revenues for the year, and because last year’s “thank you festival” was considered a failure, management extended the sale from four to seven days in order to reach their targets more readily. Head office employees were dispatched to stores to pitch in. Regular and semi-regular employees worked from 9 a.m. to 11:30 p.m. all seven days. “It was like a war zone,” Yokota says in the Bunshun article. He often observed instances of regular employees signing off for the day and then continuing to work for free, since the new rules strictly limited official overtime. These illegal actions were a makeshift response to changing realities on the sales floor. [...] Even during the 2009 recession, Uniqlo’s profit rate for domestic sales

was 20 percent. The average profit rate for a Tokyo listed company was 2 percent. [...] After the first of Yokota's latest round of reports went public in Bunshun, Uniqlo management figured out who Yokota was and fired him. In the next article in the series that appeared in the Dec. 15 issue, he describes his dismissal, with the reporter asking the personnel chief what company rule he had broken. The official said the "content" of the article wasn't the point, its very existence was." (<http://www.japantimes.co.jp/news/2016/12/17/national/media-national/undercover-journalist-infiltrates-uniqlo/#.WG9gLY-cFaQ>; lesedato 06.01.17)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>